

NORRLAND SOM IDENTITET OCH PERIFERI

Den norrländske författaren Gustav Hedenvind-Erikssons debutroman *Ur en fallen skog* från 1910 är en fascinerande roman på många sätt. I romanen, som handlar om hur exploateringen av en jämtländsk skog inverkar på människorna i en by, finns ett litet stycke som fångade min uppmärksamhet första gången jag läste boken och som växer i innebörd varje gång jag läser om det. Berättaren avbryter plötsligt handlingen och riktar sig till läsaren med en metakommentar om hur han gått tillväga för att berätta. Han skriver:

För att få det så redigt som möjligt, skall jag nysta från början. Inom ramen av detta ligger en hård uppgift, nämligen att berätta om något som är så vanligt och ligger så nära, att man icke ser det för den skull. I städernas utkanter kan man fatta historien i ett enda ögonkast, om man bara har ögon och vill se.¹

Det som först gjorde intryck på mig i citatet var den betydelse berättaren gav åt blicken. Här riktades uppmärksamheten på vikten av att berätta på ett sådant sätt att det bröt mot vaneseendet. Det påminde starkt om det Viktor Sklovskij sju år senare beskrev i den klassiska essän *Konsten som grepp*.²

Till skillnad från Sklovskij's fokus på att hitta

en ny form som kunde skänka läsaren/betraktaren ett nytt perspektiv, en distanserad blick, var det emellertid själva *platsen* från vilken blicken kom som för Hedenvind-Erikssons berättare gjorde det möjligt att kunna se på ett annorlunda sätt. Inte heller var det vilken plats som helst, utan det var i en position utanför centrum, i periferin, ”i städernas utkanter”, som man kunde få ett annat perspektiv. Dessutom gjorde denna position att man såg hur allting hängde ihop, vilket man troligen inte gjorde om man befann sig i städernas centrum. Från utkanten, där konsekvenserna av beslut och handlingar avsatte tydliga spår, kunde man ”fatta historien i ett enda ögonkast”. Dock krävdes det att man verkligen ”vill[e] se”, det vill säga, det handlade också om ett aktivt val.

Romanen inleds med ett samtal mellan två män på klipporna invid en kust. Det sägs aldrig var i Sverige samtalet äger rum, men i bakgrunden höjer sig ett slottstorn över skogen och en glada sitter i granen. Dessutom framgår det av samtalet att den ene av männen, som kallas ”patron”, vill att den andre, Bertil, ska bege sig norröver för att hjälpa till att rädda patrons timmer som hamnat på avvägar efter att en damm har brustit. Bertil tvekar dock inför tanken på att bege sig till ”lapparnas land”, trots att han verkligen skulle behöva de pengar han

blir erbjuden. Det är med karakteristiska kolonialt erotiserande locktoner Patron försöker få honom att gå med på resan: ”Det är vackert, skall du veta. Vål lyser solen hela natten, men den är ingalunda kall. Detta landet är en strålande mö och gör främlingens sommar till en enda fager dröm.”³

Det är svårt att undgå misstanken att den kust Hedenvind-Erikssons berättare har i åtanke i sitt inledningskapitel åtminstone ligger i södra Sverige (gladan) och att det slottstorn som anas i bakgrunden är det nybyggda Tjolöholms slott utanför Göteborg som blev klart 1906, ungefär samtidigt som Hedenvind-Eriksson arbetade med sin debutroman. Även om slottet var byggt av änkan Blanche Dickson är det inte heller otroligt att Hedenvind-Eriksson ansåg att pengarna till bygget kom från de rikedomar Dickson-familjen tillskansat sig från de norrländska skogarna. Det är ett tema som återkommer i Ida Lindes roman *Norrut åker man för att dö* från 2014, där skogsarbetaren inser att trots att James Dickson bor i den vackra Baggböle herrgård vid Umeälven så skapade de träd Dicksons bolag högg ner ”guld och gröna skogar någon annanstans”.⁴

Det viktiga i det här sammanhanget är dock förbindelsen mellan inledningens samtal och det som händer Bertil, då han under smeknamnet Domkapitlet blir en av medlemmarna i ett arbetarkollektiv som får bevittna vad bolagets skogshunger innebär för människorna i den norrländska skogsbygden. Det utgör ett exempel på relationen mellan maktens centrum och det som sedan utspelar sig i dess utkanter. Det handlar om att ”fatta historien i ett enda ögonkast”. I utkanten kan man se hur baggböleri och skogsavverkning hänger ihop med att rikedomar hopas i södra Sverige.

För Hedenvind-Eriksson är det således periferin som erbjuder ett annat perspektiv på det som händer. I utkanten har man ett överskott av seende på grund av att man ser trådarna, förbindelserna, mellan det som händer i centrum

av samhället och utanför. Det ser man inte om man bara står i centrum. Centrum och periferi är alltså ett begreppspar som förutsätter varandra. Begreppet *periferi* började användas i Västeuropa på 1500-talet där det betecknade den linje som utgjorde gränsen mellan två olika fenomen eller landområden. Ursprungligen kom ordet via latinet från grekiska och betydde ”krets omkring något”, vilket ytterligare understryker hur avhängiga centrum och periferi är av varandra.

CENTRUM OCH PERIFERI

Det är som periferi och centrum man måste beskriva förhållandet mellan Norrland och södra Sverige i ett historiskt perspektiv. Det är även en relation som konstrueras utifrån ett maktförhållande. Som berättaren i Hedenvind-Erikssons roman konstaterar: det handlar om att man *vill* se hela historien. Det rör sig både om geografisk plats och abstrakt makt. Än idag är det en relation som griper in i samhället. Ett färskt exempel är då *Vattenfall* beslutade sig för att stänga sitt kontor i Jokkmokk, varpå fyrtio anställda skulle förlora sina jobb. Upprördheten i norra Sverige blev stor och bland annat menade man att det var exempel på hur en kolonialmakt betedde sig. Man lade under sig råvarorna, i det här fallet vattenkraften, och struntade i de människor som bodde i norr. Andra, som Lotta Gröning i *Expressen*, ansåg att nu var det dags för Norrland att som Skottland kräva självständighet.⁵

Historiskt sett kan man tydligt iaktta hur Norrland skapas som en periferi i förhållande till centrum. Bara begreppet Norrland är en slags restkategori. Till skillnad från svearnas land eller goternas land var de norra landen inte en possessiv utan en geografisk bestämning. Det hade ingen ägare, det tillhörde inte något bestämt folk utan alla och ingen. Obestämbarheten går igen idag. Till exempel kan man hitta tidningsrubriker som ”tysk turist försvunnen i Norrland” eller ”Norrland blir

till vindkraftspark”. Det vore troligen otänkbart att se en liknande rubrik om Svealand. Däremot kan man se sådana exempel från de kontinenter som varit utsatta för kolonialismens verkningar.

I litteraturen är det också som periferi som Norrland konstrueras från första början. Det nordliga var en okänd exotisk plats till vilken man kunde knyta allehanda föreställningar, ungefär som patron gjorde i samtalet med Bertil i Hedenvind-Erikssons roman. Ett av de första litterära verk som använder sig av Norrland för sin exotism är Daniel Defoe i *The History of the Life and Adventures of Mr Duncan Campbell* från 1720. Duncan är son till en skotsk adelsman som på grund av en skeppsförlisning hamnat i Ume lappmark och där gift sig med en samisk prinsessa. Duncan blir moderlös eftersom prinsessan dör i barnsäng, men då fadern och Duncan återvänt till Skottland visar det sig att han ärvt sin mors förmåga att kunna förutsäga framtiden.⁶

Ett svenskt exempel på exotism är Frans Michael Franzéns versberättelse *Emili eller en afton i Lappland* från 1830, där skildringen av den unga prästfruns möte med norra Sverige, som Kjell-Arne Brändström påpekat, inrymmer en ”upplevelse av det för människan ofattbara, av detta som i dåtidens estetik inrymdes i begreppet det sublima”.⁷ Då det saknades kunskap om både landsdelen och dess bebyggare, var det möjligt att projicera i stort sett vilka romantiska föreställningar som helst på den.

Allt detta skulle dock snart förändras, och det som låg bakom förändringen var att man äntligen hittade sätt att kunna exploatera de väldiga naturtillgångarna man länge känt till men inte haft möjligheter att industriellt utnyttja. I början av 1600-talet hade man exempelvis funnit silvermalm i Nasafjäll, vilket föranledde riksrådet Carl Bonde att i ett berömt brev till rikskanslern Axel Oxenstierna utbrista att han hoppades att Norrland skulle ”blifua dee Svänkas Wästindienn”, men företaget blev

aldrig lönsamt.⁸ Från 1850-talet började man emellertid kunna utnyttja ångkraften till sågverk och skogsindustrin tog fart, liksom senare utvinningen av järnmalmen och vattenkraften. Kring sekelskiftet 1900 kulminerade industrialiseringen av Norrland. Befolkningsmängden ökade explosionsartat på grund av den mängd arbetstillfällen skogen, malmen och järnvägsbyggena erbjöd. Norrland blev centrum för moderniseringen av Sverige och grunden för dess välstånd, även om det var uppenbart att maktens centrum fortfarande låg i södra Sverige.

Det är också nu som flera författare började reagera över vad de uppfattade som en hänsynslös exploatering av Norrland. I syfte att, för att anspeja på den postkoloniala klassikern *The Empire Writes Back*, skriva tillbaka mot centrum, strävade de till att både visa den maktfulla relationen mellan centrum och periferi och, framför allt, försöka skapa en norrländsk identitet som kunde göra motstånd.⁹

PELLE MOLIN OCH SAGOFOLKET

De två pionjärerna i detta avseende var Pelle Molin och Olof Högberg, och det är ingen tillfällighet att bägge var födda i Ångermanland, det landskap som var först med att utsättas för den industrialisering som skogsbolagens trähunger innebar. De hade på nära håll bevittnat hur allt fler bönder i deras närhet lockades, lurades eller tvingades sälja sina skogar till träpatronerna. Att skapa en norrländsk identitet var viktigt för dem, eftersom skälet till att bolagen kunde agera som de gjorde bland annat var att utnyttja föreställningen om Norrland som en vildmark och exotisk ödemark utan varken invånare, kultur eller historia.

För att skapa en norrländsk identitet var det angeläget att visa att Norrland hade en historia. Landsdelen var inte ett oskrivet blad, ett vitt papper för kolonisatorerna att fylla med sina sågverk och maskiner. Problemet för de tidiga norrländska författarna var emellertid att det inte fanns så mycket dokumenterad historia

att tillgå, ett problem de delade med andra landområden som utsatts för kolonialismen. Därför var litteraturen den plats där de kunde samla och bygga den norrländska identiteten, samtidigt som de försökte hitta ett språk för att gestalta den.

Pelle Molin blev bara trettio två år gammal och hann inte publicera mycket, men i det brev som brukar kallas hans testamente, skrivet bara en månad före hans bortgång i april 1896, kan man tydligt märka ambitionen att både protestera mot exploateringen och skapa en identitet. I brevet, skrivet till vännen Axel Sjöberg, redogör han för tre litterära projekt som han velat förverkliga i sitt liv. Det första handlade om att försöka visa att det landskap han kom ifrån hade en historia. Han ville samla berättelser och historier från det forna Ångermanland och publicera dem. Han beskriver det på följande vis: "Ångermanland är ett historieland – sagoland – berättelseland. Alla de gamla sagorna af allmogediktning och verklig historia var min mening att rädda".¹⁰

Det andra projektet syftade till att skildra samernas situation. Det skulle bli en väckelse-skrift. Han skriver: "De lefva under förtryck, stackarne, och där behöfdes ett nödrop och ett härskri".¹¹ Det tredje litterära projektet var också tänkt att bli ett "härskri", men här handlade det om Norrland som helhet. Pelle Molin bemöter synen på Norrland som ett förråd av naturtillgångar genom att vrida på betydelsen av begreppet framtidsland och ödeland. När skogen, malmen och vattenkraften blev möjliga att exploatera i slutet av 1800-talet förvandlades det som tidigare benämnts ödeland i det allmänna språkbruket till framtidsland. För Molin blir därför ödeland inte en utanförstående betraktares syn på den norrländska naturen, utan ett sätt att förutsäga vad som kommer att hända om man inte tar hänsyn till människorna som lever där. Han skriver: "Norrlands bönder äro utplundrade af sågverksägarna. Norrland skall icke gå framåt som

det står i avisorna – Norrland är icke något framtidsland. Där skall bli ödemark."¹²

Det intressanta är att han sedan kopplar ihop resonemanget om ödemarken med det första projektet. Här finns en aktiv motståndstanke som förenar det betydelsefulla i att det finns historier av och om de människor som bebor landskapet med projektet att skapa en identitet. Pelle Molin skriver: "Well. Jag skref på en bok. Der var mycket egendomligt i den. Gammalt och nytt stötte ihop. Det egendommiga sagofolket – berättarefolket – diktarefolket – med dragspel i händerna och växelblanketter i bakfickan! Det numera fattiga, banaliserade folkets dödssång – men på samma gång ett *'Ned med vampyrerna!'*"¹³

För att skapa en kulturell identitet, eller en föreställd gemenskap som den engelske historikern Benedict Anderson kallar det, tycks det som om Pelle Molin menade att man måste försäkra sig om att man har tillgång till folkets minne.¹⁴ Man måste kämpa för och värna om ett folk vars minsta gemensamma nämnare är berättelserna, ett folk som på sätt och vis *förkroppsligar* berättelserna.

Det är skälet till att det är sagorna, historierna, berättelserna som för Pelle Molin utgör strategin för att skapa en norrländsk identitet och ett Norrland som ett centrum med egna traditioner, egen kultur och ett särskilt folk. Man kan säga att berättelserna fungerade som ett slags *lösenord* för Molin. Berättandet och folket var intimt förbundna med varandra. Om berättelserna riskerade att gå förlorade, innebar det också att det folk som berättade historierna hotades med undergång. Det är som om berättarefolket, sagofolket, utgjorde ett hemligt och äkta folk som under trycket från industrialiseringen och exploateringen riskerade att bytas ut mot ett mera korrumpert och ytligt folk. Det är vad Molin menar med formuleringen "dragspel och växelblanketter i bakfickan". Det är ett folk som lurats att sälja sin jord och som lockats av modernitetens billiga nöjen. För att

det verkliga folket ska överleva är det alltså av yttersta vikt att samla in och återberätta historierna folket bär på.

Till brevets adressat Axel Sjöberg nämner Pelle Molin att denne skulle kunna få en uppfattning om vad han menade med ”berättarefolket – diktarefolket” om han läste hans novell *Historien om Gunnel*. Molin skriver: ”Det finns mycket af min egen mor i Gunnel. Hon var så der. Och der finns ännu sådant folk. Diktareflickor i höga furuskogar.”¹⁵ Det ironiska är att det är *Historien om Gunnel* som av de litteraturhistoriker och kritiker som behandlat den norrländska litteraturen anklagats för att vara den berättelse framför andra som gett upphov till vad de menar är sentimentala och förljugna skildringar av Norrland. De begrepp som använts för att avfärda Pelle Molins berättelse och de litterära verk som man menar har influerats av honom har varit ”vildmarksromantik”, ”fäbodromantik”, ”norrlandsromantik”, till och med ”Gunnel-romantik”.¹⁶

För att anknyta till det citat av Hedevind-Eriksson jag inledde med, man har varken haft ögon eller velat se det som berättelsen om Gunnel handlar om och de ambitioner som Pelle Molin hade med den. I min bok *De förskingrade* har jag försökt visa att *Historien om Gunnel* bland annat kan läsas som en allegori över koloniseringen av Norrland och att det är en dimension tidigare uttolkare varit märkvärdigt blinda för.¹⁷

Skälet till att man inte velat se den identitets-skapande dimensionen i Molins novell hänger delvis samman med att naturskildringar av det norrländska landskapet förbundits med den tidigare exotiseringen av det. Att överhuvudtaget skildra natur och fjällvärld har uppfattats som liktydigt med att romantisera landskapet. Det har inte funnits någon förståelse för förbindelsen mellan naturskildringen och Molins ambition att skapa en kulturell identitet. Det handlar om vad vi idag skulle kalla en språklig postkolonial problematik. Hur gestaltar man sitt

landskap och dess människor när det enda som finns att tillgå är det språk som tidigare använts för att projicera andras föreställningar om det?

OLOF HÖGBERG OCH SKAPANDET AV EN KULTURELL IDENTITET

Det är en problematik som även Olof Högborg brottas med. I de föredrag och artiklar han skriver under den långa tid han arbetar med sin stora roman *Den stora vreden* försöker han både envist hävda Norrlands gemensamma historia och kultur och vad blicken utifrån inneburit för förtrycket av det nordliga och dess människor.¹⁸ I ett manuskript från 1900, ”Kung Sverres genomtåg till Norges eröfring”, vilket typiskt nog har ambitionen att ge ett bidrag till Norrlands okända historia, ironiserar han över vad upptäckten av Norrland haft för konsekvenser genom tiderna:

På 1850-talet upptäcktes det af skogspatroner. [...] På sista tiden har landet uppträcks af geologer, kartografer, konstnärer, turister, vattenfalls- och gruvspekulanter, mormonprofeter och alla möjliga slags värvfare. [...] I alla tider har Norrland på olika sätt varit uppträckt. Och så pass mångtydigt är detta land att detta eviga uppträckande skall fortgå i evärdliga tider. Det genomgående draget därvid är, att alla dessa uppträckare hälsas med förvåning af den alltid ringaktande södern.¹⁹

För Högborg är det uppenbart att den utanförstående blicken är förknippad med de ekonomiska vinster betraktaren tror sig kunna göra i norr, men även kolonistörens kulturella och religiösa ambitioner finns närvarande. Det är en reducerande blick som Högborg menar aldrig förmår fånga Norrland i dess komplexa storhet och djup. Att gestalta Norrland med en egen historia, med en befolkning och med ett landskap som är rikt på berättelser och natur är därför den möjlighet Högborg ser att väcka till liv en norrländsk identitet och självkänsla.

Lika viktigt som det alltså är att skriva tillbaka mot den utanförstående blicken på Norrland är det att försöka väcka norrlänningarnas medvetenhet om att de är ett eget folk, en egen nation. Den bristande självkänslan har gjort, tycks Högberg mena, att andra än norrlänningarna själva fått ta hand om de norrländska naturrikedomarna: "Vi veta nu så dags att vi ha slumrat som sjuosofvare oförsvarligt länge ofvan på de äfvenledes slumrande millionerna."²⁰

Även för Högberg är det litteraturen som har möjlighet att förverkliga alla de ambitioner han har för att som en slags norrländsk intellektuell motståndsmän både skriva tillbaka mot makten i södra Sverige och skapa en nationell medvetenhet hos norrlänningarna själva. *Den stora vreden* är det första konkreta resultatet av dessa ambitioner. Den drygt 1200 sidor tjocka romanen kommer ut 1906 och man kan nog hävda att den på flera sätt är norrlandslitteraturens stora epos och en inspirationskälla för efterföljande författare.²¹

En av dessa, Högbergs yngre kollega Ludvig Nordström, tog i sin recension av *Den stora vreden* i *Västernorrlands Allehanda* fasta på Högbergs försök att med sin roman skapa en norrländsk självmedvetenhet: "Detta värks ovanska [...]. ära skall vara att ha skänkt landet norr om Dalälven en historia, norrlänningarna deras anor, landets nutid en historisk fond: att det gjort norrlänningarna låt mig säga genealogiskt jämställda med sydsvenskarna. [...] Så länge norrlänningarna äro ett om sin historia okunnigt folk äro de som kolonister i främmande land."²² Den sista meningen sätter fingret på en central problematik i den norrländska kulturen. Trots att det under århundraden skett en ständig rörelse av människor till och från Norrland, eller kanske just på grund av det, har det varit svårt att hävda en norrländsk identitet. Till och med beteckningen för samernas land, Lappland, är liksom Sveland och Götaland en possessiv bestämning, men norrlänningarna, som kommit från väster, öster

och söder, utan att respektera några gränser för vad som är finskt, norskt eller ryskt, tycks sakna en sådan tillhörighet. Det norrländska är ett slags obestämbar mellanting.

I likhet med Pelle Molin hade även Olof Högberg samlat berättelser från sina hemtrakter i Ångermanland för att visa att det fanns en rik kultur. Det är folkets historier som utgör garanten för den norrländska självmedvetenheten, men det är bråttom att ta tillvara deras berättelser eftersom de bokstavligen är hotade av den industriella exploateringen. I förordet skriver han: "I allmänhet lefde dessa minnen rätt friska intill den stora skogsrörelsens, nyläsarnes, dragspelets och den värmländska inflyttningens tid omkring 1850. På 1830-talet och senare funnos många, många män, som kunde dem lika bra eller bättre än sin katekes."²³ Det som hotar att förgöra den norrländska historien, genom att utplåna det folk som för berättelserna vidare, är på samma sätt som för Molin skogsbolagens markhunger, väckelserörelserna, de lockande nöjena (dragspelet) och den stora invandringen av arbetskraft till norr (värmlänningarna).

Under ett par decennier försökte han hitta den form som kunde rymma alla de historier han hade samlat på sig. Han lärde sig spanska för att kunna ta del av en krönika om Mexikos erövring, och jag tror att han drog paralleller mellan koloniseringen av den latinamerikanska kontinenten och Norrland och däri lockades av krönikeformen. Det var dock när han kom på att kombinera krönikan med äventyrsintrigen som han hittade en form som passade.

Den stora vreden är alltså en hybrid av historisk äventyrsroman och krönika. Den utspelar sig i början av 1700-talet i trakterna kring Härnösand och *vreden* är namnet på det förtryck och den nöd som den norrländska landsdelen ständigt utsätts för. De tre huvudpersonerna i romanen är alla äventyrare som av en eller annan anledning tvingats bryta upp från sina hem, vilket gör att de kan röra sig fritt

i tid och rum och till sig knyta alla de historier som Högberg ville förmedla. Samtidigt är deras återkomster det centrala i romanen, vilket Benedict Anderson menar är typiskt för konstruktionen av en nationell identitet.²⁴

Utöver huvudpersonerna i romanen finns ett par mera mytiska gestalter som har stor betydelse för romanens handling. Den mest centrala är naturligtvis Gråe Jägarn, vars ande svävar över hela romanverket. Gråe Jägarn tycks vara odödlig med rötterna ända tillbaka i den norrländska forntiden. Via inskriften på ett uråldrigt bälte framgår det att Gråe Jägarn, eller Sikilsbard Gråpelk som hans fornnordiska namn var, i forntiden var ensam ägare av de norra landen, men att någon lagt sig i bakhåll och mördat honom. Det är för att han en gång varit dess patriark som han känner ett så stort ansvar för Norrland. Han kan inte få ro i sin grav förrän de missförhållanden som drabbat landsdelen är till ända. Framför allt verkar han via sina gudsöner för att få bukt med den vrede som förtrycker norrlänningarna.

Den andre mytiske gestalten är Olof Evertson, även kallad Ol-Evert. Han får representera det förflutna och obearbetade i Norrlands historia. Han är en uråldrig gestalt som var fogde under Karl IX:s regentskap och den som ”förlöslat Bottenlanden ur birkarlarnes gudlösa ok” i början av 1600-talet.²⁵ Befrielsen hade dock skett till priset av ett överväld som lett till att Ol-Evert dömts till en evigt återkommande vandring från öster till väster, från kust till fjäll, och tillbaka, inte olik den vandrande judens öde. Ol-Evert är även budbärare mellan Gråe Jägarn och människornas värld och ett moraliskt rättesnöre för gudsönerna.

Den förste av de tre huvudpersonerna i romanen är Johan Bogislav Mikael Roth, eller Svarte-Mickel. Han blir tidigt föräldralös och femton år gammal får han av Ol-Evert veta att han är en av Gråe Jägarns gudsöner, utsedd att avskaffa den gamla vreden. Först måste han dock ut i världen och vinna sig ett namn. Det

följer den klassiska äventyrssagans mönster. Problemet är emellertid att Svarte-Mickel till en början inte har någon större lust att ge sig av och det krävs ett rådigt ingripande av den andre huvudpersonen, Sara Cornelia eller Mäster-Sara, för att Svarte-Mickel ska börja företa sig det som är hans öde. Innan han ger sig av har de en kärleksnatt tillsammans.

När Svarte-Mickel efter många år återkommer till Norrland är det till en landsdel i kaos och sönderfall, men hans återkomst är en hjältes. Han har vunnit sig ett ryktbart namn i Karl XII:s armé och kan titulera sig överste. Nu är han konungens utsände med mandat att ställa allt till rätta i de norra landen och befria det från prästernas tyranni. Svarte-Mickel har naturligtvis även folket med sig som känner igen honom som en av sina egna. ”All världens styfson”, som han ibland kallas i romanen, har således både i konungens, centralmaktens, ögon och i det egna norrländska folkets ögon blivit erkänd och vunnit legitimitet. Svarte-Mickel blir alltså en representant för både den norrländske och svenske mannen. Han ger Norrland den fullvärdiga ställning som landsdelen enligt Högberg borde ha i det svenska riket.

Mäster-Sara i sin tur representerar den norrländska kvinnan. Hon är ursprungligen prästdotter men har tvingats att överge sitt föräldrahem och för en tid gå i landsflykt i Norge för att undkomma faderns och prästerskapets hämnd. Hon är stark och självständig och det är framför allt hon som får bära den sociala utopi som också är ett starkt inslag i romanen. Redan innan Svarte-Mickel återvänt har hon försökt att avhjälpa nöden genom att organisera en tidig form av nödhjälpsarbete och när Mickel befriat de norra landen kan hon äntligen genomföra ett socialt reformprogram. Hennes arbete präglas av social medkänsla och rättfärdighet. Alla i samhället ska ha rätt till en andra chans: ”ingen får spörja hvad människorna ha varit, utan vi se bara på hvad de äro: hjälplösa varelser, som vanligen

kunna arbeta till inbördes båtad”.²⁶ Nu kan hon också äntligen förenas i äktenskap med Svarte-Mickel.

Den tredje huvudpersonen är Emanuel Bredman, eller Lapp-Manel som han också kallas. Han är naturligtvis representant för det samiska folket och som sådan är han betydligt mera komplex än de andra huvudpersonerna. Han kommer från fattiga förhållanden och det antyds att även han är en av Gråe Jägarns gudsöner. Han delar intresset för sociala reformer med Mäster-Sara. Tillsammans med henne organiserar han till exempel, genom att använda älgar som transportdjur, handel med Norge för att hjälpa det norrländska folket. Han är även intresserad av att försöka förbättra jordbruket och ger praktiska råd hur man bäst ska kunna odla i den norrländska myllan. Främst är han dock intresserad av andliga och religiösa ting. Han anlitas av prästerna för att få bukt med de väckelserörelser som uppstått till följd av deras maktfullkomlighet. Hans krav för att hjälpa dem är att han ska få bli prästvigd i sitt gamla fattiga hem. Efter att ha lyckats med sitt uppdrag blir han emellertid på falska anklagelser inspärrad i fängelse av de svekfulla prästerna.

När han blivit släppt ur sin fångenskap återkommer han till Härnösand där han tas emot och blir hyllad av Svarte-Mickel. Emellertid har han av förställiga skäl blivit bitter och anklagar både Mäster-Sara och Mickel för att ha svikit hans folk: ”mig, den ringe, förtrampade lappen bland ett främmande folk öfver mina fäders inkräktade land – mig kommer ingen ihåg! [...] Visst tro de nu, att gamla vreden är afplanad! Ha de ock försonat sina fäders gamla skuld mot lapparne? Hittills var jag en uppbyggelsens ande; hädanefter blifver jag en hämndens!”²⁷ Att Emanuel får bryta den tidigare enigheten mellan de tre representanterna för det norrländska folket kan förstås på flera sätt. Det kan ha varit Högbergs sätt att förmedla en större trohet mot hur det faktiskt

såg ut i den norrländska verkligheten, men det kan också ha varit ett sätt att skapa en mera homogen föreställning om vad det norrländska folket var, och där alltså samerna inte riktigt fick plats. Oavsett vilket, måste man ändå konstatera att Emanuel har en framträdande roll i romanen och får utifrån sitt samiska perspektiv uttrycka sitt tvivel på det Norrland som Svarte-Mickel och Mäster-Sara företräder.

Återkomstens tema är hursomhelst viktigt för Olof Högbergs ambition att skapa en norrländsk identitet. De ständiga återkomsterna visar att Norrland har ett förflutet, en historia och en kultur, som visserligen förträngts och förtryckts, men som oupphörligt tränger sig fram och gör sig gällande. Det är inte någon tillfällighet att romanen slutar med att Svarte-Mickel och Mäster-Sara går under jorden i de lappländska fjällen. Det antyder att återkomsternas tid inte är förbi. Hjältarna kan när som helst dyka upp för att ställa allt till rätta och äntligen få slut på den vrede som haft Norrland i sitt grepp. Det var också ett sätt för Högberg att föra den historiska skildringen in i sin egen samtid.

Den norrländska litteraturens tidiga historia handlar således mycket om att skapa en regional identitet och självmedvetenhet och att visa på maktens blindhet och förtryckets mekanismer. Det handlar om, som Hedenvind-Erikssons berättare konstaterar, ”att berätta något som ligger så nära, att man icke ser det för den skull”. Att kunna ”fatta historien i ett enda ögonkast” är något som även de efterföljande norrländska författarna har strävat efter att göra.²⁸

Eyvind Johnson, Albert Viksten, Sara Lidman, Torgny Lindgren och på senare tid Ida Linde, Therése Söderlind, David Vikgren; alla har de tvingats att betrakta sin värld och sin historia med en dubbel blick. De har velat vara i sin egen rätt för att kunna gestalta det man skulle kunna kalla ”det egentliga Norrland”, samtidigt som de tvingats svara på och förhålla sig till de föreställningar och det språk som

existerar om de människor, den natur och det landskap som utgör de norra landen. Denna dubbla blick eller detta dubbla medvetande är något som den norrländska litteraturen på gott och ont har gemensamt med den postkoloniala litteraturen. Det kan också vara skälet till att den blivit så aktuell och angelägen i vår samtid.

1. Gustav Hedenvind-Eriksson, *Ur en fallen skog*, Stockholm: Holmström 1910, s. 34f.
2. Viktor Sklovskij, ”Konsten som grepp” (1917), i Claes Entzenberg & Cecilia Hansson (red.), *Modern litteraturteori. Från formalism till dekonstruktion, del 1*, Lund: Studentlitteratur 1917, s. 15–32.
3. *Ibid.*, s. 10.
4. Ida Linde, *Norrut åker man för att dö*, Stockholm: Norstedts 2014, s. 178.
5. Lotta Gröning, ”Norrländska bör göra som Skottland – kräv självständighet”, i *Expressen* 8.8 2016.
6. Daniel Defoe, *The History of the Life and Adventures of Mr Duncan Campbell*, (1720) (ed. by George A. Aitken) New York: AMS Press 1974.
7. Kjell-Arne Brändström, ”Bilder av det samiska i den svenska 1800-talslitteraturen”, i Kjell-Arne Brändström (red.), *Bilden av det samiska*, Umeå: Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, 2000, s. 54.
8. Sverker Sörlin, *Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*, diss. Stockholm: Carlsson 1988, s. 32.
9. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin, *The Empire Writes Back. Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*, London: Routledge 1989.
10. Pelle Molin, ”Brev till Axel Sjöberg, Bodö 26.3 1896”, i Isabella Josefsson (red.), *Pelle Molins brev*, Härnösand: Isabella Josefsson 2011, s. 314.
11. *Ibid.*, s. 315.
12. *Ibid.*
13. *Ibid.*, s. 314.
14. Benedict Andersen, *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, London: Verso 1983.
15. *Pelle Molins brev*, 2011, s. 314.
16. Anders Öhman, *De förskingrade. Norrland, moderniteten och Gustav Hedenvind-Eriksson*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion 2004, s. 21–33.
17. *Ibid.*, s. 33–41.
18. För en utförligare analys av Olof Högbergs roman se min artikel ”Olof Högbergs Den stora vreden och skapandet av Norrland”, i *Samlaren. Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur*, årgång 136 2015. Se även Peter Forsgrens intressanta bok *Norrland som koloni och utopi. Olof Högbergs Den stora vreden, Ludvig Nordströms Petter Svensks historia och berättelsen om Sverige*, Göteborg: Makadam 2015.
19. Olof Högberg, ”Kung Sverres genomtåg till Norges eröfring”, Olof Högbergs arkiv, vol.9, Landsarkivet i Härnösand.
20. Olof Högberg, Odaterat föredragsmanus, Olof Högbergs arkiv, vol.9, Landsarkivet i Härnösand.
21. Olof Högberg, *Den stora vreden. Nordsvenska öden ur häfd och sägen 1–3*, Stockholm: C.E. Fritze 1906.
22. Ludvig Nordström, ”Recension av *Den stora vreden*”, i *Västernorrlands Allehanda* 1.2 1906.
23. Högberg, *Den stora vreden*, del 1, s. VIII.
24. Anderson, *Imagined Communities*, s. 22f.
25. Högberg, *Den stora vreden*, del 1, s. VII.
26. Högberg, *Den stora vreden*, del 2, s. 185.
27. Högberg, *Den stora vreden*, del 2, s. 345.
28. Hedenvind-Eriksson, *Ur en fallen skog*, 1910, s. 34f.

SUMMARY

Norrland as Identity and Periphery

In this article I discuss the attempt, on the part of Swedish authors Pelle Molin, Olof Högberg and Gustav Hedenvind-Eriksson, to construct a Norrlandic identity around the turn of the twentieth century. Although Norrland is a part of Sweden, it has often been looked upon as something "other". Historically, there is a long tradition of viewing Norrland as a periphery, and as the great unknown. From the seventeenth and eighteenth centuries, when Norrland first became a concept to the rest of Sweden, it was as region lacking an identity of its own. Norrland was regarded as an object for the central power of Sweden, a view that might be labelled "colonial". Norrland was fundamentally conceived of as exotic "nature" – that is, as the opposite of culture – due to the fact that it supplied the natural resources which helped to create wealth in Sweden: the forests, the ore fields, and hydropower. The end of the 19th century and the beginning of the 20th witnessed attempts to construct another Norrland, with a history and a cultural identity of its own. It is particularly in fiction that this different Norrland begins to come into being.

Keywords: Cultural Identity, Post-colonial literature, periphery, Pelle Molin, Olof Högberg.